

„ez nem a te világod már Yorick”

Baka István:
Farkasok órája

Megrendítő világ, szorongató élmények tárulnak elénk Baka István verseiben. A költő koncentrálna és tragikus intenzitással szólaltatja meg azokat a köznapi és történelmi tapasztalatokat, amelyek a létezés hibáit, abszurd állapotát bizonyítják. Ez a létélmény egyszerre személyes és általános, mivel Baka különleges erővel rendeli alá a részleteket az egészek, s ily módon a konkrét érzékletességet az elvont dolgok kifejezésére képes alkalmazni. A látvány minden elemének valamely eszme, életérzés vagy élettény felel meg. Baka létábrázoló, ontologizáló gondolati költeményei mindvégig megőrzik kapcsolatukat a valóságos helyzetekkel, körülményekkel. Igazi egzisztenciális líra enélkül aligha képzelhető el.

Igaz, hogy a második ciklus versei akár az 1990-es év lenyomataiként is fölfoghatók. Igaz, hogy az *Esős tavasz* nehezen választható el 1989 májusának élményeitől. Az sem vonható kétségbe, hogy az 1990 novemberében írt *Őszi esőzés* („Állnak a hídon a gépkocsik, ott fent / nincs ma beút, se kiút...”) egyértelmű utalás az ország „taxis blokádjára” néven ismert nehéz napjaira. Ám a sorok írója ezt a verset többször is hallotta olyan (határon túli magyar) környezetben, amelyben a jelenlévők jó része minden bizonnyal nem gondolt az említett eseményre. A vers mégis hatott, mert a „gennye fakadt ki a régi sebeknek, / s máris az új sebe fáj” sorok már magasabb szintre

emelték az egyszerűt, az egyedit. Úgy tűnik, Baka létélményének egyik legszilárdabb eleme éppen az a fölismerés, hogy a mindennapi és a történelmi idő nem egyéb állandó körforgásnál. Ugyanaz ismétlődik napról napra, sőt évről évre, évszázadról évszázadra. A mindennapi élet kicsinyes körkörösége itt az előtér, az embertelen, rideg kozmikus idő meg a háttér. „Hetek óta esik, hetek óta / kiderül, beborul. / De hiába újul meg a nóta: / ami régi, se új.” (*Esős tavasz*) A Baka-versekben oly gyakori Isten-motívum szerepe is ebben az összefüggésben világosodik meg. A versbeli Isten - olvashatjuk a költő egyik nyilatkozatában - „azoknak az irracionális erőknél az összessége, melyek életünket és a történelmet irányítják. Isten ezért a végzetnek, a létezés irracionálisának jelképe, olyan erőké, melyekkel szemben az egyénnek - és nemcsak az egyénnek - reménytelen szembeszállnia. A végzet, a természet közönye, az a gonosz részvétlenség, amellyel születésünket és halálunkat fogadja - ezek ennek az Isten-képnek az összetevői.” Ha az *Ősz van úrbent* olvassuk, a vak erőknél odavetett, kiürült világ dermesztő jelképére gondolhatunk: „Hullnak a barna-piros levelek, / ágak közt átszítál a kék üresség: / száraz avarra üvegcserepekként / Isten halott tekintete pereg”.

Baka verseinek apokaliptikus jellegét talán még soha nem éreztük ennyire hangsúlyosnak, mint a *Farkasok órája* című kötetben. (Nem elszigetelt jelenség ez újabb líráinkban. Elég, ha Szepesi Attila megrendítő versét - *Zsoltár az idők végétől* - idézzük a *Tiszatáj* 1992/8-as számából.) Az „ólomhold” alatt élünk „korhadó világban” depri-máló élményének gyökere végülis az a föl ismerés, hogy az ember kiszolgáltatott és tehetetlen a gonoszsággal szemben. A kötet-címmé is emelt *Farkasok órája* kétségbeesett kérdését is innen érthetjük meg. „Még is, oly jó lenne tudni - /mit is? Hogy med-

dig tart e rettenet, / s mért félek úgy, mért nem tudok aludni, / ha farkasok óráján ébrednek?" - Farkasok órája? Talányos, de nem megfejthetetlen utalás Ingmar Bergman hasonló című filmjére, melyben a következő szöveg hangzik el: „A farkasok órája az a pillanat, amikor az éjszaka átadja a helyét a hajnalnak. (...) Ebben az órában legvalószínűbbek a rémálmok. Ebben az órában leghatalmasabbak a fantomok és démonok.” A „félelem lidércclángjai kúsznak” más művekben is, de ez az általánosabb érvényű szorongás épp e verssel való ismerkedés után marad meg igazán emlékezetünkben.

A költői kifejezés csak Baka Istvánra való módja, jellege, természete nélkül a fentiek persze mit sem érnének. Az eltökéltségig konzekvens erkölcsi tartás a mesterség fegyelmének erkölcsével találkozik. Amikor mai líránkban oly sok az esetlegesség, s az (akarva-akaratlanul) odavetett mondattörmelék gyakran már megírásakor érvényét veszti, akkor megerősítik, hogy korszerű nem csupán az éppen divatos lehet. Ő a nyelvi töredezettséggel és dekomponáltsággal a nyelvi megformálás mívésségét és a kompozíció fegyelmét állítja szembe. Baka nem búcsúzik a trópusoktól, sőt, egyre sokrétűbb, komplexebb metaforákat teremt. Képileg egységes versek születnek így, az alapmetaforába nem kever idegen elemeket. Ezért oly megrendítő például a „sirálytő” metafora. A kiindulópontként szolgáló tényből („Olvastam, hogy Ferenc Ferdinánd főhercegnek Chlumetzben volt egy tava, ahol egyszer egyetlen délelőtt 1600 sirályt kapott puszkavégre.”) kibomlik a széthulló Világegyetem látványa. A létélmény sűrítésének képi eszköze a vers gondolati centruma is egyben. A látomás képi-metaforikus módszer gyakran ötvöződik egy sűrítő, összefoglaló, egzisztenciálisan konkrét összefüggéseket megvilágító, ha úgy tetszik tárgyas írásmóddal.

Egyre kevesebb lírikusunkról mondható el, hogy a versformálásban zenei formák hatnak rá. Baka verseiben sorra megfigyelhetjük azt a kompozíciós logikát, amely a zeneművek tételeinek váltakozásában rejlik. A *Liszt Ferenc éjszakái* című ciklus szerzője nem is titkolja ezt a zenei fogantatást, hiszen az alcímekben még az ihlető Liszt-műveket is megnevezi. Am ezen túl sok esetben a versmag is valamely nyelvzenei egység, s a mű így valójában az akusztikai emlékezet alakot öltése. Az *Esős tavasz* anapestuszi és az *Őszi esőzés* daktiluszi soraiban minden bizonnyal erről lehetett szó. Az akusztikai réteg nem díszítőelem, a ritmika dominanciája a műveket belülről meghatározó alkati vonás. Ez a muzikalitás igen nagy mértékben befolyásolja a versek retorikáját, frazeológiáját. Baka jellegzetes verstípusa a lírikodramai monológ, melyben a drámai karaktert a narrátor színpadi hősökéhez hasonló megjelenítése, sokszor a megszólalás helyzetének tömör jelzése adja. Enyhén romantikus és megemelt ez a hang, ám tévedés azt hinni, hogy a modern költészet csak ironikus és groteszk lehet.

Baka gyakran fölhasználja verseiben az egyetemes és a magyar kultúra nagy alakjait, jelképeit, hogy pontosabban kifejezze élményeit. A *Yorick monológjaiban* - nem előzmények nélkül, hiszen Kormos „szegény Yorick”-ját aligha feledhetjük - a Hamlet bolondjának maszkját veszi föl a költő. Hatalmas téma, hogy az irodalomnak különböző korokban miért és miként volt szüksége Shakespeare-re. Yorick közismert jelképisége nemcsak arra alkalom, hogy a hős egyszerre véresen komoly és ordenáre módon alantas marginális helyzetéből mutassa be a tragédia főalakjait. A Yorick magatartásában rejlő ellenállási lét izgathatta a költőt. A hős itt kívülre helyezkedve és kirekesztve fogalmazhatja meg az autonómiáját őrző ember (a mindenkori értelmiségi? az írástudó?) gondolatait. Egyetlen periódus-

hoz azonban - megint csak ezt kell mondanunk - kockázatos a verseket odaláncolni. Igaz, a csalódás és elbizonytalanodás konkrét valóság alapját is bajos tagadnunk.

Yorick-on keresztül önmagát képes kifejezni Baka István. Hasonlóképpen a legszemélyesebb verseihez tartozik a *Sztyepan Pehotnij versesfüzete* is. A posztmodernnek nevezett irodalom tele van ugyan pastiche-okkal, Baka álarcos versciklusa azonban mégsem ehhez a hullámhoz csatlakozik. Ahogy Kosztolányi kitalálta Esti Kornélt és megírta énekét, ahogy Weöres megalkotta a múlt század eleji költőnő, Psyché műveit, úgy teremtette meg Baka István is a Pehotnij („gyalogos baka”) nevű orosz szamizdat-költő verseit és életművét. Hogy az illúzió tökéletes legyen, még az orosz címetek is megadja. Ám erre valójában nincs szükség, a verseknek így is jellegzetes orosz - kelet-európai atmoszférájuk van. Tökéletesen sikerült behelyezkednie Baka Istvánnak a nem létező költő világába, s ez a személyes kapcsolatok a 20. századi orosz kultúra il-

legalitásba kényszerített részének megismerése, tanulmányozása nélkül aligha ment volna.

Az esztétikai-poétikai rájátszásokból, kultúrtörténeti utalásokból is kitűnik, hogy Baka István művelt író. Ám a műveltségelmények „csupán” kisugárzanak a versek esztétikai arculatára, s így határozottan el is válnak a csak-kulturális ihletéstől. Jól kivethető ez a Mészöly Miklósnak ajánlott versben. A *Képeslap 1965-ből* alkotó módon, nem egyszerűen olvasmányélményt fölmondva jeleníti meg - az író Szekszárd-mitológiájára való finom illúzióval - Mészöly világát.

Szigorúan megszerkesztett irodalmi nyelven, az eufóniára ügyelve jól mondható, előadható verseket ír Baka István. Korszerű költészet, jóllehet az elmúlt évtized lírai paradigmaváltásának jegyei nemigen mutathatók ki rajta. (*Tolna Megyei Könyvtár, Szekszárd Város Önkormányzata, Szekszárd, 1992.*)

Olasz Sándor

